

I. İznik Konsili (325) ve İslâm Kaynaklarındaki Yeri¹

Yrd. Doç. Dr. İsmail TAŞPINAR²

Abstract

The Council of Nicea I (325) – the first ecumenical council – is an important turning point in the history of Christianity. It was at this particular council that the very bases of the Christian theology were founded – anathematizing one of the main controversial streams of that time, Arianism. The Council of Nicea I has had an extraordinary place in Muslim refutations of Christianity. This historical event was scrutinized not only in the context of Jesus' divinity but also – and most especially after the 19th century – within the question of canonization process of the Bible. This article aims to highlight various essential critical points of these sources dealing with the Council of Nicea I.

Key words: Christianity, Church Councils, Polemics, Bible, RahmatAllah al-Hindi

Giriş

Günümüzde, özellikle İslâm kaynaklarında, Hıristiyan ilâhiyatına ve tarihine dair yapılan anlatımların önemli bir kısmı, Hıristiyanlığın 'teşekkül' tarihi olarak kabul edilebilecek I. İznik Konsili'nden hareketle yapılmaktadır. Bu yaklaşım, önemli ölçüde Hıristiyanlığın anlatılmasında pratik bir imkân sunmaktadır. Bu nedenle, Hıristiyanlık tarihine değinen İslâm bilginlerinin hemen hemen tamamı tarafından I. İznik Konsili bir şekilde ele alınmıştır. Aynı bilgilerin tevârüs edilirken herhangi bir kaynağa işaret etmeden benzer şekilde Ortaçağ İslâm bilginleri tarafından tekrarlanarak zaman zaman yapılan ilave açıklamaların, tahmin edilenden de öte, genel itibarıyla hıristiyan kaynakları ile örtüştükleri görülmektedir.³ I. İznik Konsili'ne ilişkin klasik Hıristiyan ve İslâm kaynaklarında yer alan bilgilerin dışında özellikle Yeni Ahid'in teşkiline dair yeni ek bilgilere, özellikle mühtedilerin de katkılarıyla, modern dönem İslâm kaynaklarında rastlanmaktadır. Ancak, modern dönemde yapılan çalışmaların, I. İznik Konsili ile bağlantılı olarak Yeni Ahid külliyatının tespitine ilişkin aktardıkları bu mühim iddia ile ilgili bilgilerdeki önemli eksikliklerden biri, söz konusu iddianın kaynaklarını

¹ Bu araştırma, daha önce ana hatlarıyla İznik'te 5-7 Eylül 2005 tarihinde düzenlenmiş olan 'Uluslararası İznik Sempozyumu'nda sunulmuştur. Ancak, metin ilâve bilgilerle geliştirilmiş ve yeniden düzenlenmiştir.

² M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

³ Özellikle, ileriki satırlarda da değinileceği üzere, İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 1350) ve Ahmed b. Ali el-Makrizî'nin (ö. 1442) verdiği detaylı bilgiler buna örnek olarak zikredilebilir.

göstermemiş olmalarıdır.⁴ Bununla beraber, gerekli araştırmalar yapıldığında, söz konusu iddianın bütünüyle kaynaktan yoksun olmadığı görülmektedir ki, bu makalenin ortaya koymaya çalışacağı meselelerden biri de budur.

I. İznik Konsili'nin Hıristiyanlık tarihindeki önemi tartışma götürmez bir niteliktedir. Söz konusu konsil, daha önce var olan ve hıristiyan toplumları tarafından müsamaha ile karşılanan çeşitli hıristiyanlık yorumlarının tek tipleştirildiği, farklılıkların din dışı ilan edildiği milli kilise ve imparatorluk kiliselerinin de başlangıcı sayılmaktadır.⁵ Ancak, I. İznik Konsili'nin nasıl gerçekleştiğine dair Hıristiyan kaynakları arasında dahi bir birliğin olmaması; söz konusu konsile ilişkin İslâm kaynaklarında, benzer şekilde, değişik bilgilerin ve rivayetlerin yer almasına neden olmuştur. Bununla beraber, İslâm kaynaklarındaki I. İznik Konsili'ne ilişkin nakledilen bilgileri iki kategoride değerlendirmek mümkündür. Bunlardan birincisi tarihsel ve siyasi, ikincisi ise teolojiktir. Tarihsel ve siyasi olan ile kastedilen, I. İznik Konsili'nin Roma ve hıristiyanlık tarihinde vuku bulmuş din-devlet ilişkisi çerçevesinde önemli bir olay olarak zikredilmesi ile yetinilmesi şeklindedir (buna örnek olarak İbn Haldun'un yaklaşımı zikredilebilir). İkincisi, yani teolojik olanı ise, Ariyüs meselesi çerçevesinde Hıristiyanlığın tevhid akidesinden nasıl saptığının ortaya konmasında bir delil olarak zikredilmesidir.

Araştırmanın birinci kısmında, I. İznik Konsili'ne ilişkin mevcut Hıristiyan kaynaklarında yer alan bilgilerin neler olduğuna kısaca değinilecektir. İkinci kısımda ise, araştırmanın asıl konusu olan belli başlı İslâm kaynaklarında I. İznik Konsili'nin teşkili ve bu konsilde alınan kararlara ilişkin yer alan bilgiler aktarılacaktır.⁶ Ünlü tarihçi Mesûdî'nin (ö.956) *Mürucü'z-zehab*'i, İbn Hazm'ın (ö.1064) *el-Fasl fi'l-milel ve'l-ehvai ve'n-nihal*'i, Şehristani'nin (ö. 1153) *el-Milel ve'n-nihal*'i, İbn Kayyim el-Cevziyye'nin (ö.1281) *Hidâyetü'l-hayâra fi ecvibeti'l-yehûdi ve'n-nasârâ*'sı, İbn Haldun'un (ö.1406) *Mukaddime*'si ve Makrizî'nin (ö.1442) *Kitabü'l-mevâiz ve'l-itibar bi zikri'l-hitati ve'l-âsâr*'ı bu başlık altında başvurulacak belli başlı kaynaklar olacaktır. Aynı başlık altında, özellikle I. İznik Konsili'nde tespit edilen

⁴ Söz konusu kaynaklar ve eleştirilerine dair bk. Mustafa Sinanoğlu, 'Hıristiyan ve İslâm Kaynaklarında Tartışmalı Bir Dini Toplantı: İznik Konsili', *İslâm Araştırmaları Dergisi (İ.A.D.)*, İstanbul 2001, s.2-3, dipnot: 2. Ayrıca, doğrudan konuyla ilgili çalışmalarda dahi, bu verinin kaynaklarına dair açıklamalar yer almamaktadır. Mesela bk. Ramazan Biçer, *İslâm Kelamcılarına Göre İncil*, İstanbul 2004, s.119.

⁵ Mesih konusu çerçevesinde Jacques Waardenburg'un bu konudaki tahlilleri ile ilgili olarak bk. Jacques Waardenburg, 'Mesih', *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (D.İ.A.)*, Ankara 2004, XXIX, 308-309.

⁶ Konu ile ilgili daha önce Türkçe'de yapılmış çalışmalara örnek olarak bkz.: Mustafa Sinanoğlu, 'Hıristiyan ve İslâm Kaynaklarında Tartışmalı Bir Dini Toplantı: İznik Konsili', *İ.A.D.*, İstanbul 2001, sayı:6, s.1-16; Alparslan Yalduz, 'Konsillerin Hıristiyanlık Tarihindeki Yeri ve İznik Konsili', *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (U.Ü.İ.F. Dergisi)*, Bursa 2003, c.XII, sayı:2, s.257-296.

ve 'İznik Akidesi' olarak bilinen metinlerin İslâm kaynaklarındaki formülasyonuna ve bunun hangi kaynağa dayandığına dair açıklamalar yapılacaktır. Aynı kısmın ikinci bölümünde ise, özellikle modern dönem İslâm kaynaklarında I. İznik Konsili konusu ele alınırken sık sık atıfta bulunulan 'dört İncil'in belirlenmesi' meselesinin söz konusu kaynaklarda ne zaman ve nasıl yer aldığına ve bu iddianın Hıristiyan kaynaklarındaki yerine ilişkin bazı tespitler yapılacaktır. Burada, tespit edilebildiği kadarıyla ilk kez söz konusu iddiayı ileri süren meşhur Hindistan alimlerinden Rahmetullah el-Hindî'nin (ö.1891) yazmış olduğu *Izharu'l-hak* isimli eserindeki ifadeler ele alınacaktır. Aynı iddiayı geniş olarak ele alan Abdülhad Davud'un (ö. 1930) *İncil ve Salib* adlı eseri de son dönem ile ilgili olarak zikredilecek olan önemli bir kaynak olacaktır.

I. Hıristiyan Kaynaklarında I. İznik Konsili

Hem Doğu hem de Batı kiliseleri tarafından ökümenik ya da evrensel kabul edilen 7 konsilden ilki ve sonuncusu İznik'te gerçekleşmiştir. Bunlardan, I. İznik Konsili miladi 325'te, II. İznik Konsili ise, 787'de toplanmıştır. Her iki konsil de Hıristiyanlık tarihi bakımından önemli kararların alındığı konsiller olarak konsiller tarihinde yerlerini almışlardır.⁷

Latince 'concilium'dan türetilen konsil kelimesi, 'beraber' anlamına gelen 'cum' ve 'çağırma' anlamına gelen 'calare' fiilinden türetilmiş olup 'birlikte çağırma, bir araya toplamak' yani 'ictima' anlamına gelmektedir. Yunanca'da konsil karşılığında kullanılan ve günümüzde 'sinod' olarak bilinen 'sunodos' ise, 'beraber' anlamına gelen 'sun' ile 'yol' anlamına gelen 'odos' kelimelerinin birleşiminden türetilmiş olup 'birlikte gelmek' anlamına gelmektedir. Ancak, Kilise terminolojisinde 'konsil' kelimesinin aksine 'sinod' kavramının daha dar çerçeveli ve mahalli meclisler için kullanılması yaygınlık kazanmıştır. Batı'da 'konsil' kelimesinin kullanımına, I. İznik Konsili ile başlanmıştır.⁸

Her ne kadar I. İznik Konsili'nden önce de Hıristiyan piskoposlar, bazı dini meseleleri karara bağlamak⁹ veya sapkın mezhepleri mahkum etmek için bir araya geliyor idiyeler de,¹⁰ bu toplantıların 'ökümenik' kavramı ile ifade edilen ve hem doğu hem de batı kiliselerinin temsilcilerinin katıldığı anlamda bir özellikleri yoktu. Özellikle, I. İznik Konsili'ne kadar Hıristiyanların baskı, zulüm ve takibata uğraması böyle bir toplantıyı gerçekleştirmeyi güçleştirmekte idi. İmparator Konstantin'in Hıristiyanlığı özgürce yaşamaya izin vermesi (313, Milano

⁷ Roland Minnerath, *Histoire des Conciles*, Paris 1996, s.11-15; 35-38.

⁸ Yves Congar, 'Concile', *Dictionnaire des religions*, ed. Paul Poupard, c.1, s.351.

⁹ Mesela, 2.yy.'da Anadolu'daki piskoposların Fıfış (Paskalya) bayramının kutlanması ile ilgili ortak bir tarihin tespiti için toplanmaları.

¹⁰ 2.yy.'da Montanizm mezhebi, 256'da Kartaca'da sapkınlarla ilgili, 268'de Samosatlı Pavlus'un mahkum edilmesi için yapılan toplantılar, buna örnek olarak zikredilebilir.

Fermanı) ve daha sonra resmi din olarak kabul etmesi sayesinde I. İznik Konsili yapılabildiği. 325 tarihinde gerçekleştirilen I. İznik Konsili, yine aynı imparator döneminde olmuştur. Konstantin, söz konusu konsili düzenlediğinde henüz Hıristiyanlığı kabul etmediği biliniyor olsa bile, imparatorluğun birliğini sağlamak için böyle bir toplantının yapılmasını zaruri görmekte idi. Bu nedenle, I. İznik Konsili'nin öncelikli olarak siyasi amaçla toplanmış olduğunu söylemek mümkündür. Zira bu konsil, aynı zamanda Kilise-Devlet ilişkisinin ilk somut örneğini de teşkil edecektir. Çünkü, konsillerin toplanması ile Roma senatosunun toplanması, teşkili ve karar alma süreçleri aynıdır.¹¹

Bununla beraber, Hıristiyanlık tarihinin en önemli konsili olarak bilinen ve 'İznik akidesi' diye meşhur olan iman esaslarının tespit edildiği kabul edilen I. İznik Konsili'nden günümüze herhangi bir konsil tutanağı ulaşmamıştır. Her ne kadar, konsil oturumuna dair bilgilerin tamamı 40 ciltlik kitap veya tomardan fazla bir yekûn teşkil ettiği Hıristiyan kaynaklarında belirtilmiş olsa da, konsilde meydana gelen tartışmalara ilişkin eldeki en eski belge, 5.yy.'da yaşadığı bilinen Cyzicuslu Gelasius'a (m.475) ait olan *Historia Concilii Nicaeni*'de (*Syntagma*) nakledilen fragmanlardır. Bunun dışında, söz konusu konsile dair bazı rivayetler ise; konsile bizzat iştirak eden Aziz Athanasius (m. 350 civarı) (*De decretis synodis, Ep. ad episcopos Africae*)¹² ve Eusebius (ö.339) (*Vita Constantini*)¹³ ile sonraki döneme ait tarihçilerden Sozomen (ö.447/448) (*Historia Ecclesia*)¹⁴, Rufinus (ö.410) (*Historia Ecclesiastica*), Théodoret (ö.466) (*Historia Ecclesia*), Socrates (ö.450 civarı) (*Historia Ecclesia*)¹⁵ ve henüz kim olduğu tam olarak bilinmeyen Jean adlı bir kişiye nispet edilen eserlere aittir. Gélase'nin kaynağı ise,

¹¹ İznik konsilinin gerçekleştiği tarihi şartlara ilişkin geniş malumat için bk. I. Ortiz de Urbina, *Nicée et Constantinople*, Paris 1963; Francis Dvornik, *Histoire des Conciles*, çev. Soeur Jean-Marie, Paris 1962, s.11-13. Devletin din doktrini belirleme şeklindeki benzer girişimlerine daha sonraki yüzyıllarda özellikle farklı mezhepleri bir araya getirmek için tekrarlanacaktır. Ancak, bu girişimler başarısızlıkla sonuçlanacaktır. Mesela, 6. yy.'da Bizans imparatoru Heraklius'un Monotelizm görüşü çerçevesinde Doğu Hıristiyanlarını birleştirme girişimi buna örnek olarak zikredilebilir. Bk. İsmail Taşpınar, 'Maruniler', *D.İ.A.*, Ankara 2003, XXVIII, 71-72.

¹² İlgili kısım için bk. Athanasius, *Select Writings and Letters*, ed. A. Robertson, (*The Nicene and Post-Nicene Fathers*, ed. Philip Schaff – Henry Wace), Edinburg 1991, IV, s.308, 455-458; *The Seven Ecumenical Councils of the Undivided Church: Their Canons and Dogmatic Decrees*, ed. H.R. Percival, (*The Nicene and Post-Nicene Fathers*, ed. Philip Schaff – Henry Wace), Edinburg 1991, XIX, 3.

¹³ İlgili açıklamalar için bk. Eusebius, *The Live of the Blessed Emperor Constantine*, (*The Nicene and Post-Nicene Fathers*, ed. Philip Schaff – Henry Wace), Edinburg 1991, I, s.481, 514-527; *Epistola Eusebii*, (*The Nicene and Post-Nicene Fathers*, ed. Philip Schaff – Henry Wace), Michigan 1991, II, 73-85.

¹⁴ İlgili kısım için bk. Sozomenus, *The Ecclesiastical History of Sozomen* (*The Nicene and Post-Nicene Fathers*, ed. Philip Schaff – Henry Wace), Edinburg 1989, II, 251-257.

¹⁵ İlgili kısım için bk. Socrates, *The Ecclesiastical History* (*The Nicene and Post-Nicene Fathers*), ed. Philip Schaff – Henry Wace, Edinburg 1989, II, 1-23; 38-49.

kendi ifadesiyle Cyzicus başpiskoposu Dalmatius'e ait başka bir eserdir.¹⁶ Ancak, burada hemen belirtilmelidir ki, I. İznik Konsili'ne dair yazılan eserlerde birbirinden farklı bilgilerin yer almasının kaynakları yine bu eserler olacaktır. Nitekim, bu eserlerin birbirinden farklı bilgileri nakletmeleri, daha sonraki yüzyıllarda İslâm kaynaklarında I. İznik Konsili'ne dair verilecek bilgilerdeki farklılığın da kaynağını teşkil ettikleri görülmektedir.¹⁷

Hıristiyan kaynakları genel olarak değerlendirildiğinde, Konstantin'in şeref başkanı olduğu ve Kurtuba piskoposu Hosius'un (Ossius) yönetiminde 318 piskoposun katılımıyla¹⁸ gerçekleştirilen I. İznik Konsili'nin toplanmasının başlıca nedeni, İskenderiye başrahibi Ariyüs'un ileri sürdüğü kristolojik doktrinin reddedilmesidir. Ariyüs, Baucalis başrahibi iken 318 tarihinde Yeni Eflatuncu felsefenin de etkisi ile geliştirdiği aşkın tanrı anlayışını resmen açıklamıştır. Ariyüs'un bu anlayışına göre Tanrı, birdir, varlığı kendinden (kendi nefsiyle kaim), doğurulmamış, ezeli ve ebedî, mürekkep olmayan, irade, ilim, gaye, hikmet ve kelam sahibi bir varlıktır ve başka varlıklar tarafından kavranamaz (ihata edilemez). O, ezelden beri baba değildir, kendi iradesiyle Oğul'u (İsa) yoktan yaratmakla sonradan baba olmuş, diğer varlıkları da sonradan yaratmıştır.¹⁹

I. İznik Konsili'nin toplanmasındaki ikinci neden ise, hıristiyanların Paskalya (Fısıh) bayramının kutlanmasında ortak bir tarihte uzlaşmalarını sağlamaktır.²⁰ Bu her iki konu da, Roma imparatorluğu sınırları dahilindeki hıristiyanların hem teolojik hem de litürjik birliğinin sağlanması ile alakalıdır. İznik Konsili'nde, bu her iki konuda da bağlayıcı kararlar alınmıştır. Bunun yanında, Kilise'nin impara-

¹⁶ G. Fritz ise, bu kadar büyük tartışmalara ve etkiye sahip olan I. İznik konsiline ait tutanakların olmamasını, söz konusu konsilde tutanak tutulmamış olabileceği ihtimali ile açıklamak istemektedir. Oysa, hem İznik konsilinden önce yapılmış olan küçük ölçekli konsillerde hem de sonra yapılmış olan konsillerde tutanaklar daima tutulmuştur. Fritz'in görüşleri için bk. G. Fritz, "I. Concile de Nicée", *Dictionnaire de Théologie Catholique (D.T.C.)*, ed. A. Vacant, Paris 1931, XI, 399-401.

¹⁷ Söz konusu bilgilere ve kaynaklara, bu araştırmanın ikinci kısmında yeri geldikçe işaret edilecektir.

¹⁸ I. İznik konsiline katılan piskoposların 318 kişi olduklarına dair rivayet, 360 yılından sonra konu ile ilgili kaleme alınan hıristiyan Batı kaynaklarında Eski Ahid'de bir komutan olarak Hz. İbrahim'in etrafında toplanan 318 kişiye (Tekvin, 14/14) nispetle sembolik olarak kullanılmıştır. bk. Charles Kannengiesser, "Nicée I (Concile), 325", *Dictionnaire Critique de Théologie*, ed. Jean-Yves Lacoste, Paris 1998, s.802.

¹⁹ Rowan Williams, *Arius: Heresy and Tradition*, London 1987, s.95-98; Mustafa Sinanoğlu, "İznik Konsili" md., *D.İ.A.*, İstanbul 2001, XXIII, 549-550.

²⁰ Kimileri, bu gerekçelere bir de Mısır'da Melece'in başlattığı bölünme hareketini durdurmayı da eklemektedirler. bk. G. Fritz, "I. Concile de Nicée", *D.T.C.*, ed. A. Vacant, Paris 1931, XI, 401.

torluk sınırları dahilinde nasıl teşkilatlanacağına ilişkin de bazı düzenlemeler yapılmıştır.²¹

I. İznik Konsili'nin toplanmasının en önemli sonuçlarından biri ise, hemen hemen bütün Hıristiyanların ittifakla kabul edeceği bir 'amentü' (credo) metni- nin ortaya çıkmış olmasıdır. Akaid esaslarının belirlendiği bu metin, Hıristiyan ilâhiyatında 'İznik akidesi' (İznik sembolü) olarak bilinmektedir. Her ne kadar daha sonraları İstanbul Konsili'nde bu akideye Kutsal Ruh ile ilgili bazı eklemeler yapılacak olsa da; ilk şekli Kayseriyeli Eusebius'un başında bulunduğu kiliseye ait olan İznik akidesi, İznik Konsili'nde özellikle Hz. İsa konusunda Ariyüs'e karşı tavrın belirtildiği 'yani Baba'nın özünden (substance) olan' ve 'Doğurulmuş, imal edilmemiş (yaratılmamış), Baba ile aynı cevherden (homoousios)' gibi eklemeler ve küçük rötuşlarla aynen kabul edilmiştir. Zira, bu iki eklemeye çıkarıldığında karşımıza büyük çapta Kayseriye kilisesinin akidesi çıkmaktadır.²²

İznik Konsili'nde kabul edilen ve 'İznik akidesi' ya da 'İznik inanç esasları' şeklinde meşhur olan iman esasları şu şekildedir:

'Bir olan Tanrı'ya, her şeye gücü yeten Baba'ya,
Görünen ve görünmeyen her şeyin yaratıcısına,
Ve bir olan Efendi İsa-Mesih'e, Tanrı'nın Oğlu,
yegâne Baba'dan doğan, yani Baba'nın cevherinden (substance) olan,
Tanrı'dan Tanrı, nurdan nur, hakiki Tanrı'dan hakiki Tanrı,
Doğurulmuş, imal edilmemiş (yaratılmamış), Baba ile aynı özden
(homoousios),
Gökte ve yerde olan her şeyin kendisiyle olduğu (yaratıldığı),
biz insanlar için ve bizim kurtuluşumuz için inmiş, bedenlenmiş, kendini
insan yapmış, ızdırap çekmiş, üçüncü gün tekrar dirilmiş,
Göklere çıkmış ve canlılar ile ölüleri yargılayacak olana,
ve Kutsal Ruh'a inanıyoruz.'²³

Ayrıca, bu inanç esaslarının peşinden doğrudan Ariyüsçü görüşü hedef alan ve onların muhtemel yorumlarını da bertaraf edecek şekilde şu 'anatema' yani aforoz cümlesi eklenmiştir:

'(Tanrı'nın Oğlu'nun) ezeli olmadığını' ve 'Doğmadan önce var olmadığını',
ve 'yoktan yaratıldığını', veya Tanrı'nın Oğlu'nun farklı bir cevherden (substance

²¹ Julius Assfalg – Paul Krüger, *Petit Dictionnaire de l'Orient Chrétien*, çev. Joseph Longton, Brepols 1991, s.394-395.

²² Konu ile ilgili detaylı açıklama için bk. I. Ortiz de Urbina, *a.g.e.*, Paris 1963, s.71-73.

²³ İznik akidesi metni (325) ve İstanbul'da (381) yapılan eklemeler için bk. "The Nicene Creed", *The Ante-Nicene Fathers*, ed. Alexander Roberts – James Donaldson, Edinburgh 1994, c.7, s. 524-525; I. Ortiz de Urbina, *Nicée et Constantinople*, Paris 1963, s.70-71; "The Nicene Creed", *The Ante-Nicene Fathers*, ed. Alexander Roberts – James Donaldson, Edinburgh 1994, VII, 524-525.

/ hypostasis) veya özden (ousia) olduğunu, veya onun yaratılmış olduğunu veya değişim veya dönüşüme (altération) maruz kaldığını' söyleyenlere gelince, evrensel (katolik) kilise onları aforoz etmektedir.²⁴

I. İznik Konsili'nde, bu inanç esasları dışında kilise teşkilatına ve Paskalya (Fısıh) bayramının kutlama tarihine dair bazı düzenlemelerin yer aldığı daha önce belirtilmişti. Ancak, özellikle İslâm kaynaklarının I. İznik Konsili'ne ilişkin verdikleri bilgiler genellikle Hıristiyan inancının temel esasları ile sınırlandırıldığı için bu araştırmada özellikle bu konu üzerinde durulacaktır.

II. İslâm Kaynaklarında I. İznik Konsili

İslâm kaynaklarında I. İznik Konsili'ne dair verilen bilgiler genel olarak üç ana başlık altında toplamak mümkündür. Bunlardan ilki, konsilin hangi şartlarda ve nasıl toplanmış olduğudur. İkincisi, I. İznik Konsili'nde kabul edilen kararlar ile 'İznik akidesi' olarak meşhur olan İznik inanç esasları ve onu oluşturan unsurlardır. Üçüncüsü ise, özellikle 20.yy.'ın ilk yarısından itibaren tartışılan ve genellikle İslâm dünyasında I. İznik Konsili bağlamında sıkça dile getirilen İnciller'in tespiti konusudur. Zira, her ne kadar klasik dinler tarihi kaynaklarında bu konuya açıkça değinilmemişse de, özellikle modern dönem İslâm kaynaklarında sıkça temas edilmektedir.

İslâm kaynaklarında konsil kelimesinin karşılığı olan 'ictima' kavramı ile sinod kelimesinin karşılığı olarak 'sinodus' kavramlarının her ikisi de kullanılmıştır.²⁵ Mesela, *Mürüccü'z-zehab* müellifi Mesûdi 'ictima' kelimesini biliyor olmakla birlikte, açıklamalarında daha çok 'sinodus' kavramını tercih etmektedir:

'Bu toplantıların (ictimaât/konsillerin) Rum dilindeki karşılığı 'sinodusât'tır, tekili 'sinodus'tur...'²⁶

Mesûdi, eserinde kendi dönemine kadarki konsilleri ele alırken bunlar için 'sinodus' kavramını kullanır:

²⁴ I. Ortiz de Urbina, *Nicée et Constantinople*, Paris 1963, s.71. İznik akidesinin hemen ardından zikredilen ananema metninde, 'ousia' ve 'hipostasis' kavramları aynı anlamda kullanılmıştır. Geniş açıklama için bk. G. Fritz, "I. Concile de Nicée", *D.T.C.*, ed. A. Vacant, Paris 1931, XI, 401.

²⁵ Sözlükte kurul, meclis anlamındaki Latince 'concilium'dan gelen konsil (concile, council) kelimesi, Katolik kilisesi piskoposlar kuruluna verilen addır. Aynı anlamdaki Grekçe sunodos, Latince synodus'tan gelen sinod ise (synode) Batı kilisesinde önceleri konsille eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Özellikle Doğu kiliselerinde konsil yerine sinod kelimesi kullanılmıştır, ayrıca bu kelime patriklerin danışma kurulunu da ifade etmektedir. Geniş bilgi için bk. Ömer Faruk Harman, "Konsil" md., *D.İ.A.*, Ankara 2002, XXVI, 175; Brian E. Daley, "Councils: Christian Councils", *The Encyclopedia of Religion*, ed. Mircea Eliade, New York 1987, IV, 125.

²⁶ Mesûdi, *Mürüccü'z-zehab ve meâdmü'l-cevher*, thk. Müfid Muhammed Kumejha, Beyrut 1986, I, 330.

‘İkinci sinodus,... Üçüncü sinodus,... Dördüncü sinodus,... Beşinci sinodus,...Altıncı sinodus,...’²⁷

İbn Haldun ise, konsil için ‘ictima’ kavramını kullanır. Ayrıca İbn Haldun, İznik Konsili’nden önce de hıristiyanların ‘toplandıkları’ndan (*ictemea*) bahsetmektedir. Özellikle, havarilerin daha ilk dönemde Petrus’un Roma’ya gelmesi ile birlikte Roma’da toplandıklarını nakleder:

‘Dini yaymak için gönderilen (*rusûl*) Havariler, bu dönemde Roma’da toplandılar (*ictemea*); ve hıristiyan cemaatinin (milleti) uyacağı kanunları (*kavânin*) vaz ettiler. Bunların yapılmasını Petrus’un talebesi Klementos’un (Üklimentos) marifetiyle gerçekleştirdiler. Bu kanunlarda, kabul edilmesi ve içerikleri ile amel edilmesi zorunlu olan kitapların adetlerini yazdılar.’²⁸

13. yy. Müslüman müelliflerinden İbn Kayyim el-Cevziyye de, *Hidâyetü’l-hayâra fi ecvibeti’l-yehûdi ve’n-nasârâ* adlı eserinde ‘ictimâ’ ve ‘mecma’ kavramlarını kullanmaktadır.²⁹

İslâm kaynaklarında ‘İznik’ karşılığında ise, Yunanca ‘Nikiya’, ‘Nikiye’, ‘Nikiyye’, ‘Nikya’ ve ‘Nâis’ isimleri kullanılmaktadır.³⁰

1. I. İznik Konsili’nin Toplanması

I. İznik Konsili’ne dair bilgilere, İslâm kaynaklarından özellikle el-Milel ve’n-nihal türü eserlerde, Hıristiyanlığa reddiye tarzında müstakil olarak kaleme alınmış eserlerde ve bazı tarih kitaplarında bahsedilmektedir. Bu eserlerde, I. İznik Konsili’ne ilişkin aktarılan bilgiler genel hatları ile birbirinin tekrarı mahiyetindedir. Ayrıca, bu bilgiler büyük oranda hıristiyan kaynaklarında I. İznik Konsili’ne ilişkin verilen bilgilerle de örtüşmektedir.

Bununla birlikte, I. İznik Konsili’nin toplanma nedeni, tarihi ve toplanış şekline dair İslâm kaynaklarında çeşitli bilgiler de yer almaktadır. Bu bilgiler, her ne kadar bazen birbiriyle örtüşmüyor olsa da, bu bilgilerdeki farklılıkların büyük oranda hıristiyan kaynaklarındaki farklılıklardan etkilendiğini söylemek mümkündür. Bu nedenle, İslâm literatürünün bilgi kaynaklarının öncelikli olarak hıristiyan kaynakları olduğu söylenebilir.³¹

²⁷ Mesûdi, *a.g.e.*, s.551.

²⁸ İbn Haldun, *Mukaddime*, Beyrut 1967, I, 412.

²⁹ bk. İbn Kayyim el-Cevziyye, *Hidâyetü’l-hayâra fi ecvibeti’l-yehûdi ve’n-nasârâ*, Kahire 1987, s.259-274.

³⁰ İslâm kaynaklarında ‘İznik’ ile ilgili bk. Ahmet Vefa Çobanoğlu, “İznik” md., *D.İ.A.*, Ankara 2001, XXIII, 547-549; Mustafa Sinanoğlu, “İznik Konsili” md., *D.İ.A.*, Ankara 2001, XXIII, 549-552; Rahmetullah el-Hindi, *Izhâru’l-hak*, Riyad 1989, I,105.

³¹ I. İznik Konsili’ne ilişkin Hıristiyan kaynaklarındaki rivayet farklılıklarına ilişkin bk. *Dictionnaire critique de théologie*, ed. Jean-Yves Lacoste, Paris 1998, s.802-803.

Mesûdi, *Mürûcü'z-zeheb* adlı eserinde, hristiyanların ilk konsilinin Helena'nın oğlu İmparator Kostantin tarafından İznik'te 318 piskoposun katılımıyla toplandığını ve burada Hıristiyanlığın temellerini atarak ayağa kaldırdıklarını (*ekâmû*) belirtmektedir. Bu konsil, Rumlar'ın ibadetleri (*salevât*) esnasında zikrettikleri altı konsilin ilkinin teşkil etmektedir. Onlar, bu konsilleri 'kanonik' (*kavânîn*) olarak isimlendirirler. Rum dilinde bu toplantılar 'sinodosat' anlamına gelir ki, bunun tekili 'sinodos'tur. Bu toplantıların ilki Nikiya'da (İznik'te) gerçekleşmiştir ve Ariyüs'e karşı yapılmıştır. Söz konusu konsil, Melkilerle Nesturiler ve Yakubiler tarafından ittifakla kabul edilmiştir.³²

Mesûdi, İznik Konsili'nin toplanması ile Kostantin'in Hıristiyanlığı İznik'te 318 piskoposun huzurunda kabul edilmesinin aynı zamanda olduğunu da aktarır.³³ Bunun dışında o, İznik Konsili'nde alınan kararlara ilişkin hiçbir şey nakletmez. Ancak, metinde 'Hıristiyanlığın temellerinin atılarak ayağa kaldırılması'na işaret etmesi, İznik Konsili'nin önemine dair bir kanaat sahibi olduğunu göstermektedir.

İbn Hazm, dinler ve mezheplere dair *el-Fasl fi'l-milel ve'l-ehvâi ve'n-nihal* adlı eserinin birinci cildinde, girizgah sadedinde Hıristiyanlık ve fırkalarına dair bilgiler aktarmaktadır. Hıristiyanlığın tarihi gelişiminden ziyade doktrini ile ilgilenen müellif, ne I. İznik Konsili'ne ne de diğer konsillere ilişkin doğrudan herhangi bir bilgi aktarmaktadır. Ancak, fırkaları tevhid inancına en yakın olandan başlayarak ele alan İbn Hazm, öncelikle Ariyüsçülüğe dair bilgi vermektedir. İbn Hazm, Ariyüs'ün İskenderiye piskoposu olduğunu, saf tevhid inancı, Hz. İsa'nın yaratılmış bir kul ve kendisi ile göklerin ve yerin yaratıldığı Allah'ın Kelimesi olduğu görüşüne sahip olduğunu nakletmektedir. Ariyüs'ün, Konstantiniye şehrinin kurucusu olan I. Konstantin döneminde yaşadığını belirten İbn Hazm, ayrıca bu kralın Ariyüs mezhebine mensup, Hıristiyanlığı kabul eden ilk Roma imparatoru olduğunu da belirtmektedir.³⁴

Her ne kadar İbn Hazm, I. İznik Konsili'ni ismen zikretmemiş olsa da, bu bilgiler onun konsil hakkında bilgisinin olduğunu göstermektedir.

İslâm kaynakları arasında dinler tarihine ilişkin klasik metin niteliğindeki *el-Milel ve'n-nihal* adlı eseri kaleme alan Şehristani, Hıristiyanlık konusunu ele aldığı babın girişinde ilk dönem Hıristiyanlığına dair kısaca bilgi verdikten sonra, Hıristiyanların yetmiş iki fırkaya ayrıldığını, bunlardan üçünün büyük mezhepler olduğunu aktarır. Bu mezhepler: Melkanilik, Nesturilik ve Yakubilik'tir. Şehristani, I. İznik Konsili'ne dair bilgiyi ilk mezhep olarak zikrettiği Melkanilik

³² Mesûdi, *Mürûcü'z-zeheb ve meâdinü'l-cevher*, Beyrut 1986, I, 330.

³³ Mesûdi, *Mürûcü'z-zeheb ve meâdinü'l-cevher*, Beyrut 1986, I, 331.

³⁴ İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed, *el-Fasl fi'l-milel ve'l-ehvâi ve'n-nihal*, Kahire 1317 (Beyrut 1986), I, 48.

başlığı altında vermektedir. Şehristani'nin aktardığına göre, Ariyüs 'Kadim olan sadece Allah'tır, Mesih ise mahluktur' görüşünü ileri sürdüğünde; patrikler ve piskoposlardan müteşekkil 318 kişi Kostantiniye şehrinde krallarının huzurunda toplanır. Daha sonra bunların, Hıristiyanlık tarihinde 'İznik-İstanbul inanç esasları' olarak bilinen esasları ittifakla kabul ettiklerini aktarmaktadır. Şehristani'nin I. İznik Konsili'ne ilişkin verdiği bilgiler incelendiğinde, hıristiyan kaynaklarına göre sadece Ariyüs'un görüşleri ve konsilde toplanan din adamlarının sayısında isabet ettiği görülmektedir.³⁵

İslâm kaynakları içerisinde İznik Konsili'ne ilişkin en detaylı bilgileri aktaran şüphesiz İbn Kayyim el-Cevziyye'dir. İbn Kayyim'in *Hidâyetü'l-hayâra fî ecvibetü'l-yehûdi ve'n-nasârâ* adlı eserinde aktardığına göre, İznik Konsili'nin (*el-mecma'*) toplanma sebebi, hıristiyanların Mesih konusundaki tartışmalarıdır. Özellikle, İskenderiye patriği ile Ariyüs arasındaki tartışmalar, sonunda bu konsilin toplanmasını gerekli kılmıştır. Ancak, İbn Cevziyye ilginç bir detay aktarmaktadır. Buna göre, İznik Konsili'nden önce İskenderiye patriği ile Ariyüs, savundukları görüşleri önce Konstantin'in önünde tartışmışlardır.³⁶ Konstantin'in önünde cereyan eden bu ikili tartışmanın sonunda galip gelen İskenderiye patriği, bu görüşlerinin bütün patrikler ve piskoposlar tarafından benimsenmesi, karara bağlanması ve dini konuların açıklanması için bir konsilin toplanmasını Konstantin'den talep etmiştir. Bunun üzerine Konstantin, imparatorlukta bütün patrik ve piskoposların toplanmasını emretmiştir.³⁷

İbn Kayyim el-Cevziyye'ye göre, konsile farklı görüş ve dinden 2048 piskopos katılmıştır. Ancak, bunlardan sadece 318'i aynı görüşte ittifak ederken, diğerleri çok farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Bunun üzerine Konstantin, sadece söz konusu 318 piskoposun katılacağı bir toplantı düzenlemiştir. 318 piskoposun ortasına kılıcı ile birlikte oturan Konstantin, onlardan Hıristiyanların kendisine uyacakları bir metin ortaya koymalarını istemiştir. Bunun üzerine

³⁵ Ebü'l-Feth Taceddin Muhammed b. Abdülkerim eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-nihal*, Kahire 1956, I, 203-204.

³⁶ Benzer bir bilgi, İskenderiye piskoposu değil Kurtuba piskoposu olan Osius (Hosius) ile ilgili nakledilmektedir. Sokrates'in naklettiğine göre, Osius İznik konsilinden önce İskenderiye'de *ousia*'nın birliğini ve *hipostasis*'lerin üçlü oluşunu ispatlamak üzere tartışmıştır. Ancak, Sokrates'in naklettiği bu bilgilerin İznik konsilinde dile getirilen akidenin sonunda yer verilen anatemada *ousia* ile *hipostasis* aynı anlamda kullanılması ile uyumadığı için şüphe ile karşılanmıştır. bk. G. Fritz, "I. Concile de Nicée", *D.T.C.*, ed. A. Vacant, Paris 1931, s.400.

³⁷ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Hidâyetü'l-hayâra fî ecvibetü'l-yehûdi ve'n-nasârâ*, Kahire 1987, s.259-261. Ariyüs ile İskenderiye patriğinin Konstantin'in huzurunda tartıştıklarına dair Hıristiyan kaynaklarda herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Bununla birlikte, Ariyüs'ün hem İskenderiye patriğine hitaben hem de Konstantine hitaben kendi görüşlerini özetleyen ayrı ayrı mektuplarının olduğu bilinmektedir. Bunlardan birincisi, 320 tarihinde İznik konsilinden önceye aittir. Konstantin'e hitaben yazılan mektup ise, 327'de İznik konsilinden iki yıl sonraya aittir. Söz konusu metinlerle ilgili olarak bk. I. Ortiz de Urbina, *Nicée et Constantinople*, Paris 1963, s.252-254; 265.

piskoposlar, içerisinde dinî emirlerin yazılı olduğu 40 adet kitabı Konstantin'e takdim etmişlerdir.³⁸ Bu konsile, konsil başkanı İskenderiye patriği, Antakya patriği ve Kudüs piskoposu bizzat katılmıştır. Roma patriği ise, iki temsilci ile temsil edilmiştir.³⁹

İbn Haldun (ö. 1406) da İznik Konsili'nin toplanmasına ilişkin önemli tespitlerde bulunur.⁴⁰ O, Hz. İsa'dan sonraki ilk dönem hıristiyan tarihini özetledikten sonra, İznik Konsili'nin toplanmasının temelinde hıristiyanların dogmalar ve iman esasları konusunda ihtilafa düşmelerinin yattığını zikreder. İznik Konsili'ne 318 piskoposun katıldığını ve bunların birlikte 'amentü'yü (*emêne / credo*) yazmaya karar verdiklerini nakleder. O, ittifak edilen konuların kaleme alındığı bu metnin, hıristiyanların tamamı tarafından asıl ve kendisine müracaat edilen bir 'rehber' (*imam*) olarak kabul edildiğini belirtmektedir:

'Dinlerinin kuralları ve akidelerine ilişkin aralarında tartışma çıktığında, dindeki doğru olan şeyleri kayıt altına almak üzere Kostantin'in zamanında İznik'te toplandılar (*ictemeû*). 318 piskopos (*esâkif*) din konusunda tek bir görüş üzerinde ittifak ettiler, daha sonra bunları yazıya geçirdiler. Söz konusu metni, kendisine müracaat edilecek bir asıl kabul ettiler.'⁴¹

Bunun dışında İbn Haldun, konsilde Kilise teşkilatına ilişkin yapılan düzenlemelerle ilgili de bilgiler aktarır:

'...Hıristiyanların başkanı olarak patriğin nasıl seçileceğini kurala bağlayarak, Markos'un talebesi Ananias'ın talimatlarının aksine patriğin seçimini rahiplerin arzularına bırakmamışlardır.'⁴²

İbn Haldun, her ne kadar İznik Konsili'nin toplanmasının teolojik nedenlerinin bulunduğunu belirtmiş olsa da, bunların neler olduğu konusunda hiçbir şey söylememektedir. Mesela, İznik Konsili'nin asıl toplanma nedenlerinden biri olan Ariyüs'ün görüşlerine ilişkin herhangi bir bilgi aktarmamaktadır.

³⁸ İbn Kayyim'in burada belirttiği '40 kitap' şeklindeki ifade, Hıristiyan kaynaklarında da yer almaktadır. Söz konusu kaynaklara göre, İznik konsili kararlarının tamamı '40 cilt ya da tomandan fazla tutmakta idi.' bk. G. Fritz, "I. Concile de Nicée", *D.T.C.*, ed. A. Vacant, Paris 1931, s.401.

³⁹ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Hidâyetü'l-hayâra fî ecvibeti'l-yehûdi ve'n-nasârâ*, Kahire 1987, s.259-261.

⁴⁰ Yaşadığı dönem göz önünde bulundurulduğunda, İbn Haldun'un ilk dönem hıristiyanlık tarihine ilişkin verdiği bilgilerin eksik ve hatalı olduğu burada belirtilmelidir. Özellikle, Petrus'tan sonra Roma piskoposluğuna yani papalık makamına Ariyüs'ün geçtiğini ifade etmektedir ki, bu hem kronolojik olarak hem de tarihi gerçeklerle uyumsuzdur. Ayrıca, İnciller'in müellifleri ve telif edildikleri dillere ilişkin verdiği bilgiler de Yeni Ahid tarihi bakımından yanlıştır. Bk. İbn Haldun, *Mukaddime*, Beyrut 1967, I, 411-413.

⁴¹ İbn Haldun, *a.g.e.*, Beyrut 1967, I, 414.

⁴² İbn Haldun, *a.g.e.*, s.363.

Hem Hıristiyanlık tarihi hem de konsillere ilişkin detaylı bilgiler nakleden İslâm tarihçilerinden biri de şüphesiz Ahmed b. Ali el-Makrizî'dir (ö.1442). Makrizî'nin, İznik Konsili'nin toplanmasına ilişkin verdiği bilgiler hıristiyan kaynakları ile de büyük ölçüde örtüşmektedir.⁴³

Makrizî'nin *Kitabü'l-mevâiz ve'l-itibar bi zikri'l-hitâti ve'l-âsâr* adlı eserinde aktardığına göre, hıristiyanlara zulmeden Maksimenos'u yenen Konstantin, bu zaferin neticesinde Nikomediya'da Hıristiyanlığı kabul eder ve ülke topraklarında yeni kiliselerin inşa edilmesini, putların ve puthanelerin yıkılmasını emreder. Daha sonra İznik'te (Nikiye) konsilin toplanmasını sağlar. Makrizî, konsilin toplanma nedenini şöyle ifade etmektedir: İskenderiye patriği İskenderos (Alexandre), Ariyüs'ün kiliseye girmesini ve dini görüşlerini yaymasını yasaklar. İskenderos, bu emirleri ile birlikte kendisinden önce İskenderiye piskoposu olan hocası Petrus'un Ariyüs hakkında onun îmanının yanlış olduğuna dair sözlerini de içeren bir mektubu bütün patriklere gönderir.

Bunun üzerine Ariyüs, beraberinde iki piskoposla birlikte, Konstantin'in huzuruna çıkar ve İskenderos'u şikayet eder. Konstantin, İskenderos'un İskenderiye'den derhal getirilmesini emreder ve İskenderos ile birlikte Ariyüs'un ve hıristiyanların ileri gelenlerinin de bulunduğu bir toplantıda görüşlerini karşılıklı olarak tartışmalarını sağlar. Ariyüs, Baba'nın Oğul olmadan önce de var olduğunu, Oğul'un sonradan yaratıldığını, mahluk olduğunu ve Kelime olduğunu; Baba'nın, her şeyi yaratma işini ona verdiğini, Kelime olan Oğul'un göklerde ve yerde olan her şeyi yarattığını, Baba'nın kendisine lutfetmesi ile Oğul'un yaratıcı olduğunu, daha sonra bu Kelime'nin Meryem ve Ruhulkudüs'ten bedenlendiğini ve böylece Mesih olduğunu, Mesih'in birer yaratık olan Kelime ve bedenden meydana geldiğini söyler. Bunun üzerine İskenderos, ona 'Bizi yaratana mı yoksa bizi yaratmayana mı ibadet etmek vâciptir?' şeklinde bir soru yöneltir. Ariyüs, 'Bizi yaratana ibadet etmek vâciptir' der. Bu cevaba karşılık İskenderos, 'Madem ki senin de dediğin gibi bizi yaratan Oğul ise ve O da mahluk ise; bu durumda mahluk olmayan Baba'ya ibadet etmekten çok mahluk olan Oğul'a ibadet etmek gerekmektedir ve böyle bir görüşe göre yaratıcıya ibadet etmek küfürden mahluka ibadet etmek ise imandan sayılır ki, bu çok kötü bir şeydir' der. İskenderos'un açıklamalarından tatmin olan Konstantin, İskenderos'a Ariyüs'ü afroz etmesini emreder. Ariyüs'ü afroz eden İskenderos, Konstantin'den bütün piskoposları toplamasını ister ve ülkedeki piskoposların tamamı 6 ay sonra İznik'te (Nikiyye) toplanır. Tamamı 2340 olan bu piskoposlar, Mesih'e ilişkin çok farklı görüşlere sahiptir.⁴⁴

⁴³ Ahmed b. Ali el-Makrizî, *Kitabü'l-Mevâiz ve'l-itibâr bi zikri'l-hitâti ve'l-âsâr*, Bulak 1270, Beyrut ty., II, 485-486.

⁴⁴ Ahmed b. Ali el-Makrizî, *a.g.e.*, s.486.

Oldukça objektif bir yaklaşımla konuyu ele alan Makrizi'nin verdiği bilgilerden de anlaşılacağı üzere, I. İznik Konsili'nin toplanma nedeni tamamıyla teolojik olup Hz. İsa'nın tabiatı konusundaki tartışmalara son verme girişimidir.

Klasik dönem İslâm kaynaklarında yer alan hemen hemen aynı bilgilerin daha detaylı olarak ele alınması gibi bir gelişme gösterdiği şeklinde olduğu söylenebilir. Ancak, I. İznik Konsili'ne ilişkin en ilginç tartışmalar ve iddiaların modern dönemlerde ortaya çıktığını söylemek abartılı bir açıklama olmasa gerektir.⁴⁵ 19. yüzyıl Hind kökenli İslâm bilginlerinden ve polemikçilerinden Rahmetullah el-Hindi (ö.1891), yazmış olduğu abidevi eseri *Izhârü'l-hak*'da, I. İznik (Nâis) Konsili'nin toplanma sebebini, yahudiler ve protestanlar tarafından apokrif katolikler tarafından ise deuterokanonik olarak kabul edilen kitaplar⁴⁶ veya kendi ifadesi ile 'şüpheli kitaplar'la (*el-kütübi'l-meşkûketi*) ilgili durumu görüşmek olduğunu şöyle açıklamaktadır:

'Hıristiyan bilginleri konsili (meclis), belirtilmiş olan şüpheli kitaplarla (*el-kütübi'l-meşkûketi*) ilgili istişarede bulunmak üzere İmparator Konstantin'in hükümdarlığı döneminde İznik'te (Nâis) miladi 325 yılında toplandı. Konuyu tahkik ettiler. Daha sonra, söz konusu bilginler istişare ve tahkikten sonra bu kitaplarla ilgili hüküm verdiler.'⁴⁷

Onun, İznik Konsili ile ilgili vermiş olduğu bu bilgi, daha önceki İslâm kaynaklarında yer almamaktadır. Ancak bu bilginin, ileride 'I. İznik Konsili ve İnciller'in Tesbiti Meselesi' adıyla ayrı bir başlık altında ele alınacak olan konu ile ilgili ilk dolaylı açıklama olduğu burada belirtilmelidir. Rahmetullah el-Hindi, bu önemli açıklama dışında I. İznik Konsili'ne ilişkin hiçbir bilgi vermemektedir.

Modern dönem İslâm bilginlerinden Abdülahad Davud (ö. 1930), I. İznik Konsili'ne dair geniş bilgiler aktarması ve bazı yeni iddiaları gündeme taşıması ile

⁴⁵ Modern dönemde İslâm bilginlerinin hıristiyanlığa ilişkin görüşlerine dair bkz.: *Muslim Perceptions of Other Religions, a Historical Survey*, ed. Jacques Waardenburg, New York 1999, 'Modern Times', s.225-307.

⁴⁶ Apokrif: 'Gizli' anlamına gelen Yunanca bir kelimedir. Bu kavram, genellikle, kaynağı ve değeri tartışmalı olan Eski Ahid külliyatının bazı kitapları için kullanılmaktadır. Eski Ahid apokrifası da denilen bu kitaplar, yahudi kutsal kitabında yok iken, M.Ö. 3.yy.'da yapılan Yunanca Yetmişler (Septuagint) tercümesinde yer almaktadır. Daha sonra, Septuagint metnini esas alan ve Aziz Jerome tarafından hazırlanan Latince Vulgata tercümesinde bu kitapların bir kısmı dönemin papası Papa Damasus'un emriyle yer almıştır. Katolik Kilisesi, Aziz Augustin'in görüşünü benimseyerek Yetmişler tercümesinde yer alan bu kitapları sahih (canoniques) kabul etmiş ve bunlara 'sahih kitaplara sonradan eklenenler' anlamında 'döterokanonik' (deutérocannoniques) ismini vermiştir. Bu kitapların isimleri şöyledir: Tobit, Judit, I. Makkabiler, II. Makkabiler, Hikmet, Eklesiyastik, Baruh, Yeremya'nın Mektubu, Daniel'e Yunanca ilaveler, Ester'in Bakiyesi. bk. André Lamorte, "Apocryphe", *Nouveau Dictionnaire Biblique*, ed. René Pache, Suisse 1979, s. 45-47; Günay Tümer – Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, Ankara 1997, s.221, 286.

⁴⁷ Rahmetullah el-Hindi, *Izhârü'l-hak*, Riyad 1989, I, 105.

dikkatleri çekmektedir. Bir mühtedi olan Abdülahad Davud, tarihi verilerden hareketle Hıristiyanlığın inanç ve müesseselerini eleştirdiği *İncil ve Salib* adlı eserinin giriş kısmında, I. İznik Konsili'ni İncil'in teşekkül tarihi çerçevesinde gündeme getirmektedir.⁴⁸

Abdülahad Davud'a göre, I. İznik Konsili'ni diğerlerinden ayıran en önemli husus, sadece toplanma gerekçesi ve tarzı değil, aynı zamanda İnciller'in bu konsilde tespit edilmiş olmasıdır. Böylece, İslâm kaynaklarında daha çok Ariyüşçülük ve tevhid akidesi çerçevesinde ele alınan I. İznik Konsili'ne Kitab-ı Mukaddes boyutu da eklenmiştir. Ona göre, I. İznik Konsili'ni asıl önemli kılan nokta budur.⁴⁹

2. İznik Konsil Kararları ve İznik Akidesi

I. İznik Konsili'nin toplanma sebebine ilişkin yaşadıkları döneme nispetle oldukça objektif bilgiler aktaran İslâm bilginleri, konsilde alınan kararlar ve özellikle Hıristiyanların İznik akidesi olarak bilinen 'amentü'sü ile ilgili de bilgiler vermişlerdir.

Yukarıda da işaret edildiği üzere I. İznik Konsili'ne dair geniş malumat veren Makrizi, alınan kararlar ile ilgili de ayrıntılı bilgiler aktarmaktadır. Makrizi, I. İznik Konsili'nde toplanan 2340 piskoposun her birinin Hz. İsa'nın tabiatına ilişkin çok farklı görüşlere sahip olduklarını,⁵⁰ bunlardan sadece 318'inin Hz. İsa'nın ezelde Baba'dan doğduğu, yaratılmamış olduğu, onun cevherinden bir cevher ve nurundan bir nur olduğu, Oğul'un Meryem'den alınan insanla birleştiği (*ittihad*), tek bir kimse ve böylece Mesih olduğu konusunda ittifak ettiklerini belirtmektedir.

Makrizi, konsilin toplanmasında olduğu gibi kararlarında da imparatorun etkisinin olduğuna dikkat çekmek üzere, Konstantin'in bu 318 kişinin görüşünü benimsediğini, onları özel koltuklara oturttüğünü ve kılıcı ile mührünü onlara vererek açıkça kendilerini desteklediğini de aktarmaktadır. İmparatorun desteğini alan bu 318 piskoposun, devlet adamları (*mülûk*) ve Kilise mensuplarının uyması gereken kuralları içeren, muhakemat, muamelat ve münakehat konularını da ele alan bir kitap hazırladıklarını ve bunu imparatora takdim ettiklerini, aynı kitaptan diğer ülkelere de gönderdiklerini de eklemektedir.⁵¹ Böylece

⁴⁸ Abdülahad Davud, *İncil ve Salib*, İstanbul 1913, c.1, s.14-25. Eser ile ilgili geniş malumat için ayrıca bk. Mehmet Aydın, "İncil ve Salib" md., *D.İ.A.*, İstanbul 2000, XXII, 276-277.

⁴⁹ Abdülahad Davud, *İncil ve Salib*, İstanbul 1913, I, 14-15.

⁵⁰ Makrizî, Hz. İsa'nın tabiatına ilişkin görüş sahiplerinden şu kimseleri zikretmektedir: Silytis es-Saidi, Elyan ve ona tabi olanlar, Antakya patriği Pavlus es-Samisati ve taraftarları, Markiyon ve ona tabi olanlar, Merayime fırkası. bk. Ahmed b. Ali el-Makrizî, *a.g.e.*, s.486.

⁵¹ Ahmed b. Ali el-Makrizî, *a.g.e.*, s.486.

Makrizi, İznik Konsili'nin toplanmasının zahiren teolojik nedeninin ön planda olmasına rağmen konsil kararlarının alınmasında siyasi otoritenin belirleyici olduğuna dikkatleri çekmektedir ki, bu konu Hıristiyan tarihçiler ve araştırmacılar tarafından da dile getirilmektedir.⁵²

Konsilde hazır bulunan patriklerin kimler olduğunu da aktaran Makrizi, İskenderiye patriği İskenderos'un konsil başkanı olduğunu, Antakya patriği İstares'in, Kudüs piskoposu Makaryos'un bizzat, Roma patriği Seltos'un ise iki din adamı (*kıssıs*) ile temsil edildiğini belirtmektedir. Bunların, Ariyüs'ün aforoz edilmesi konusunda ittifak ettiklerine de değinen Makrizi, alınan kararlarla ilgili olarak söz konusu 318 piskoposun, detaylarına ilişkin herhangi bir bilgi vermemiş olmakla beraber, meşhur inanç esaslarını (*emâne*) tespit ettiklerini; ayrıca, oruç ibadetinin vaktinin Fısıh (Paskalya) bayramıyla birleştirilmesini zorunlu kıldıklarını ve eski uygulamadan farklı olarak piskoposların evlenmelerini yasakladıklarını da belirtmektedir.⁵³

Makrizi'nin I. İznik Konsili kararlarına ilişkin vermiş olduğu bu toplu bilgiler, diğer İslâm kaynaklarında da kısmen bulunmaktadır.

I. İznik Konsili'nde tespit edildiği kabul edilen 'İznik inanç esasları' ya da 'İznik sembolü', hıristiyan inançlarından bahseden belli başlı İslâm kaynaklarında ele alınmaktadır. Burada özellikle belirtilmesi gereken husus, 'İznik inanç esasları'nın İslâm kaynaklarında ufak birtakım nüanslarla birlikte aynen tekrar edilmiş olmasıdır. Bunun sebebi ise, İznik akidesini nakleden İslâm kaynaklarının tamamının bu bilgilerini Nesturi⁵⁴ bir papaz iken ihtida eden ve Hıristiyanlığa karşı ilk ciddi reddiyeyi kaleme alan Ali b. Rabben et-Taberi'den (ö.855) almış olmalarıdır. Ayrıca, İslâm kaynaklarında yer alacak olan bu formül, I. İznik Konsili'nde tespit edilen inanç esaslarına daha sonraları 381 tarihinde gerçekleşen İstanbul Konsili'nde yapılan eklemeler dahil edilerek nakledilmiştir. Pierre Habib Mısıri'ye göre, İslâm kaynaklarında zikredilen İznik inanç esasları genel itibariyle Nesturiler tarafından formüle edildiği şekliyle nakledilmiştir. Bunun sebebi ise, daha önce de belirtildiği gibi, Nesturi bir din adamı iken ihtida eden Ali b. Rabben et-Taberi'dir. Mısıri'ye göre, Ali b. Rabben et-Taberi bu tercüme bizzat Süryani-ce'den yapmış olmalıdır.⁵⁵

⁵² Ahmed b. Ali el-Makrizî, *a.g.e.*, s.486.

⁵³ Ahmed b. Ali el-Makrizî, *a.g.e.*, s.486.

⁵⁴ Nesturilik, İstanbul patriği Nestorius'un (ö.451) ilâhiyata ve özellikle de kristolojiye dair görüşlerine dayanan bir mezheptir. Hz. İsa'daki ilahiliğe (Logos) vurgu yapan ve insani yönünü ikinci derecede gören bir anlayışı savunmaktadır. Nestorius'un bu görüşü, üçüncü genel konsil olan Efes konsilinde (431) mahkum edilmiş ve kendisi aforoz edilmiştir. bkz. Karl Rahner – Herbert Vorgrimler, *Petit Dictionnaire de Théologie Catholique*, çev. Paul Démann – Maurice Vidal, Paris 1970, s.314.

⁵⁵ bk. Pierre Habib Mısıri, *a.g.m.*, s.20-25.

Ali b. Rabben et-Taberi'nin (ö.855) *er-Red ale'n-nasârâ* adlı eserinde naklettiği İznik akidesi metni şöyledir:

'Bir olan Allah'a îman ediyoruz,
Her şeyin mâliki olan Baba'ya,
Görülen ve görülmeyen her şeyin yaratıcısına;
Ve tek Rab olan İsa Mesih'e,
Tek olan Allah'ın oğluna,
Bütün mahlukattan önce var olana,
Bütün âlemlerden önce Babası'ndan doğana,
Ve yaratılmamış olana,
Hak ilâhtan hak ilâh olana,
Babası'nın cevherinden olana,
Bütün âlemler kendi eliyle düzenlenmiş olana,
Ve her şey [kendisinin eliyle]⁵⁶ yaratılmış olana,
Tüm insanlar olarak bizim için,
Ve bizim kurtuluşumuz için,
Gökten inene,
Ve Ruhulkudüs'ten bedenlenene,
Ve insana dönüşene,
Onun [Ruhulkudüs] tarafından hamile bırakılan ve bakire Meryem'den doğana,
Acı ve üzüntü çeken ve haça gerilene,
Pilatus zamanında,
Ve defnedilen, ve üçüncü gün kıyam edene,
Yazılı olduğu gibi,
Ve göğe dönüş yapana,⁵⁷
Ve Babası'nın sağına oturana,
Ve o, ikinci bir geliş için hazır durumdadır,
Ölülerle diriler arasında hüküm vermek için [gelecek olana îman ediyoruz];
Ve Ruhulkudüs'e de îman ediyoruz,
Hakk'ın ruhuna,
Babası'ndan çıkana,
Hayat verici bir ruh olarak;
Ve günahların affı için tek bir vaftize;
Ve tek bir cemaate,
Katolik [evrensel] olana;
Ve bedenlerimizin dirileceğine;

⁵⁶ Köşeli parantezler, cümledeki anlam kaybını önlemek için tarafımızdan eklenmiştir.

⁵⁷ Taberi'nin metninde 'çıkan' karşılığında Arapça 'olmak' manasına gelen '*sâra*' fiili kullanılmıştır. Oysa, diğer kaynakların tamamında bu ifade yerine doğrudan doğruya 'çıkılmak' anlamındaki '*saude*' fiili kullanılmıştır. bk. Pierre Habib Misri, "Siğatün arabiyyetün kadimetün li kânûni'l-îmân", *Islamochristiana*, Roma 1994, XX, 16-17.

Ve sonsuza dek sürecek daimî hayata [îman ediyoruz].⁵⁸

Gerçekten de, I. İstanbul Konsili'nde (381) Ruhulkudüs'e dair ilâve açıklamalardan itibaren yapılmış olan eklemelerle birlikte, 'İznik inanç esasları'nı ele alan belli başlı İslâm kaynaklarından Kadı Abdülcebbar'ın (ö.1025) *Tesbitü Delâilü'n-nübüvve'si*, İbn Hazm'ın (ö.1064) *el-Fasl fi'l-milel ve'l-ehvâi ve'n-niha'il*,⁵⁹ Şehristani'nin (ö.153) *el-Milel ve'n-nihal*'ı ve Şehabüddin el-Karafi'nin (ö.1285) *el-Ecvibetü'l-fâhire ani'l-es'ileti'l-fâcira*'sindeki⁶⁰ metinler karşılaştırıldığında, bunların genel itibariyle çok cüz'i nüanslarla aynı oldukları görülmektedir.⁶¹

3. I. İznik Konsili ve İnciller'in Tesbiti Meselesi

Özellikle son dönem İslâm kaynaklarında İnciller'in I. İznik Konsili'nde (325) tespit edildiğine dair bilgiler yer almaktadır. Ancak, yukarıda kendilerine atıfta bulunulan Ortaçağ İslâm kaynaklarında I. İznik Konsili'nde ele alınan konulara dair yapılan nakiller arasında böyle bir madde yer almamaktadır. Ayrıca, I. İznik Konsili'ne dair telif edilen Hıristiyan kaynaklarında da böyle bir konuya açıkça işaret edilmemektedir.⁶²

Polemik konusu olarak İnciller'in tahrifi meselesini ele alan ve 8-9. yüzyıllar arasında yaşamış olan hıristiyan Arap ilâhiyatçılarından Ammar el-Basrî (ö.825), *Kitabü'l-burhan* adlı eserinde 'İncillerin Rum meliki tarafından tahrif edilip son şeklinin verildiği şeklindeki bir iddianın boş ve temelsiz olduğunu' belirtmektedir ki, onun vermiş olduğu bu cevaptan, 'İnciller'in tespitinin Roma imparatoru tarafından yapıldığı' şeklindeki iddianın 8.yy.'da tartışıldığı anlaşılmaktadır. Bu, İnciller'in I. İznik Konsili'nde tespit edildiğini ileri süren görüşün temellerinin 8.yy.'a kadar gittiğini ve bunun hıristiyan kaynakları tarafından da ele alındığını

⁵⁸ Metnin Arapça aslı için bk. I.A. Khalifé – W. Kutsch, 'Ar-Radd 'ala-n-nasârâ de 'Ali at-Tabarî, *Mélanges de l'Université Saint Joseph*, Beyrouth 1959, c.36/4, s.136; Pierre Habib Misri, a.g.m., *Islamochristiana*, Roma 1994, XX, 16. Burada metnin tercümesi, Pierre Habib Misri'nin metinle ilgili dikkat çektiği tashih sadedindeki noktalar göz önünde bulundurulmak suretiyle yapılmıştır.

⁵⁹ Ebu Muhammed Ali b. Ahmed İbn Hazm, a.g.e., *Cidde* 1982, I, 118.

⁶⁰ Şehabüddin Ahmed b. İdris el-Karafi, *el-Ecvibetü'l-fâhira*, Beyrut 1986, s.112; Şehabüddin Ahmed b. İdris el-Karafi, *el-Ecvibetü'l-fâhira ani'l-es'ileti'l-fâcira*, thk. Bekir Zeki Avaz, Kahire 1987, s.308-309.

⁶¹ Söz konusu metinlerin liste şeklinde mukayesesi için bk. Pierre Habib Misri, a.g.m., *Islamochristiana*, Roma 1994, c.20, s.1-25.

⁶² İslâm kaynaklarında İncil'in yeri ile ilgili bk. Ömer Faruk Harman, "İncil" md., *D.İ.A.*, İstanbul 2000, XXII, 270-276; Muhammet Tarakçı, "İslâm Kaynaklarında İncil Tartışmaları", *Müslümanlar ve Diğer Din Mensupları, Müslümanların Diğer Din Mensuplarıyla İlişkilerinde Temel Yaklaşımlar*, Ankara 2004, s.239-263.

göstermektedir.⁶³ Ancak, söz konusu iddiaya klasik dönem İslâm kaynaklarında rastlanmamaktadır.

Oysa, günümüzde yaygın olarak İnciller'in I. İznik Konsili'nde tespit edildiğine dair dinler tarihi ile ilgili çalışmalar başta olmak üzere çeşitli kaynaklarda bilgiler yer almaktadır.⁶⁴ Bu durumda, son dönem İslâm kaynaklarında yer alan böyle bir bilginin kaynağı nedir? Ne doğrudan I. İznik Konsili'ne dair Hıristiyanlar tarafından yazılan kaynaklarda ne de klasik İslâm kaynaklarında yer almayan bu bilginin kaynağı nedir?

a. Rahmetullah el-Hindî (ö.1885) ve Kitab-ı Mukaddes'in Tespiti

Modern dönemde Hıristiyanlığa karşı yazılan reddiyeler ele alındığında, Kitab-ı Mukaddes'in I. İznik Konsili'nde tespit edildiğine dair bilgiye ilk kez Rahmetullah el-Hindî'nin (ö.1885) *Izharu'l-hakk* adlı eserinde rastlanmaktadır.⁶⁵ Rahmetullah el-Hindî'nin ileri sürmüş olduğu kanonizasyonun I. İznik Konsili'nde yapıldığı iddiası, her ne kadar kendi çağdaşı ve sonraki yıllara ait eserlerde de zikredilmiş olsa da, onu diğerlerinden ayıran en önemli husus, bazı araştırmacıların iddialarının aksine bu iddiasını dayandırmış olduğu kaynağa işaret etmiş olmasıdır. Gerçekten de, Rahmetullah el-Hindî vermiş olduğu bu bilginin kaynağına, İnciller'in tespitine dair iddiayı dile getirdiği cümleden hemen sonra işaret etmektedir.

Rahmetullah el-Hindî'nin (ö.1885) *Izharu'l-hak* adlı eserinde dolaylı da olsa verdiği bilgiler incelendiğinde, aslında kendisinin I. İznik Konsili'ndeki kanonizasyon faaliyetinden haberdar olduğu anlaşılmaktadır. Zira, daha önce de ifade edildiği üzere Rahmetullah el-Hindî, I. İznik Konsili'nin toplanması ile ilgili gerekçeyi aktarırken, yahudiler ve protestanlar tarafından apokrif, katolikler tarafından ise deuterokanonik olarak kabul edilen veya kendi ifadesi ile 'şüpheli kitaplar'la (*el-kütübi el-meşkûketi*) ilgili durumu görüşmek olarak açıklamaktadır:

'Hıristiyan bilginleri konsili (meclis), söz konusu şüpheli kitaplarla ilgili istisarede bulunmak üzere imparator Konstantin'in hükümdarlığı döneminde İznik'te (Nâis) miladi 325 yılında toplandı. Konuyu tahkik ettiler. Daha sonra, bu bilginler istişare ve tahkikten sonra bu kitaplarla ilgili hüküm verdiler.'⁶⁶

⁶³ Ammar al-Basrî, *Kitabü'l-Burhan ve Kitabü'l-Mesail ve'l-ecvibe*, ed. Michel Hayek, Beyrut 1977, s.42-43.

⁶⁴ Mesela bk. Ali Erbaş, *Hıristiyanlık*, İstanbul 2004, s.87.

⁶⁵ Benzer bir bilgiye Abdullah b. Destan Mustafa'nın (Hacı Abdi Bey Petricî, ö.1886) yazmış olduğu *İzâhu'l-merâm fi keşfi'z-zalâm* adlı eserinde de rastlandığı burada belirtilmelidir. Ancak, Rahmetullah el-Hindî'den farklı olarak söz konusu iddiayı nereye dayandırdığına dair herhangi bir bilgi vermemektedir ki, bu da muhtemelen müellifin ondan istifade ettiğini göstermektedir. bk. Abdullah b. Destan Mustafa, *İzâhu'l-merâm fi keşfi'z-zalâm*, İstanbul 1848, s.7.

⁶⁶ Rahmetullah el-Hindî, *a.g.e.*, Riyad 1989, I, 105.

Bazı araştırmacılar, Rahmetullah el-Hindi'nin sadece bu açıklamasından hareketle, onun I. İznik Konsili'ne ilişkin Hıristiyan kaynaklarda olmayan yeni bir bilgi eklediği kanaatine varmışlardır.⁶⁷ Oysa, Rahmetullah el-Hindi, bu görüşünü dayandırdığı kaynağa birkaç satır sonra bizzat kendisi şöyle işaret etmektedir:

'...Konuyu tahkik ettiler. Daha sonra, söz konusu bilginler istişare ve tahkikten sonra bu kitaplarla ilgili hüküm verdiler: Buna göre, Judit (Yehudiyet) kitabına uymanın vacib olduğuna [yani kutsal kabul edileceğine] hükmetmişler, diğer muhtelif kitapları ise daha önce olduğu gibi 'şüpheli' [apokrif] olarak bırakmışlardır. Bu durum, Jerome'un söz konusu kitaba [Judit kitabına] yazdığı önsözden anlaşılmaktadır.'⁶⁸

Böylece, Rahmetullah el-Hindi'nin iddiasını dayandırdığı kaynağın, Jerome'un Judit kitabının Latince tercümesine yazdığı önsöz olduğu ortaya çıkmaktadır.

Gerçekten, 1546 Trente Konsili'nde Katolik Kilisesi tarafından resmi metin kabul edilen Kitab-ı Mukaddes'in Vulgata tercümesini hazırlayan Aziz Jerome (332-420), Kitab-ı Mukaddes'i meydana getiren kitaplarla ilgili bilgilendirme mahiyetinde kitapların başına bir önsöz (*præfatio*) yazmıştır. İşte, apokrifler arasında sayılan Judit kitabına yazdığı bu önsözde şöyle söylemektedir:

"Yahudiler arasında Judit kitabı apokrif kabul edilmektedir. Söz konusu metin, Kildani dilinde [yani eski Aramice] yazılmıştır ve tarihî kitaplardan sayılmaktadır. Ancak, İznik Konsili'nin bu kitabı Kutsal Metinler arasında saydığı kabul edilmektedir. Sizin isteğinizi kabul ediyor ve diğer işimi bir kenara bırakarak bir gecelik bir çalışmayla söz konusu kitabı cümle cümle değil de anlam itibarıyla tercüme ediyorum..."⁶⁹

I. İznik Konsili'nin hemen ertesinde 4.yy.'da yaşamış önemli bir ilâhiyatçı olan Aziz Jerome'un bu ifadelerinden, her ne kadar Hıristiyan kaynaklarında

⁶⁷ Mustafa Sinanoğlu, "Hıristiyan ve İslâm Kaynaklarında Tartışmalı Bir Dini Toplantı: İznik Konsili", *İ.A.D.*, İstanbul 2001, s.14.

⁶⁸ Rahmetullah el-Hindi, *a.g.e.*, Riyad 1989, I, 105-106.

⁶⁹ Metnin Latince aslı şu şekildedir: '[Col. 0037D] Apud Hebræos liber Judith inter apocrypha legitur: [Col. 0038D] cujus auctoritas ad roboranda illa quæ in [Col. 0039A] contentionem veniunt, minus idonea judicatur. Chaldæo tamen sermone conscriptus, inter historias computatur. Sed quia hunc librum Synodus Nicæna in numero sanctarum Scripturarum legitur computasse, acquievi postulationi vestræ, immo exactioni: et sepositis occupationibus, quibus vehementer arctabar, huic unam lucubratiunculam dedi, magis sensum e sensu, quam ex verbo verbum transferens.' bk. S. Eusebii Hieronymi, 'Præfatio Hieronymi in Librum Judith', *Patrologia Latina*, ed. J.P. Migne, Paris 1846, c.10, s.37-39. Metnin Türkçe tercümesi ise, University of California Riverside'dan Andrew S. Jacob'un Latince aslından İngilizce'ye yaptığı tercümeden aktarılmıştır. Bkz.: http://www.tertullian.org/fathers/jerome_preface_ju-dith.htm. Konu ile ilgili ayrıca bkz.: Roger Pearse, 'The Council of Nicaea and the Bible', <http://www.tertullian.org/rpearse/nicaea.html>.

yaygın olarak belirtilmemiş olsa da, I. İznik Konsili'nde Kitâb-ı Mukaddes'ten hangi kitapların kutsal kabul edileceğine dair konuların gündeme getirildiği yani bir kanonizasyon işleminin yapıldığı anlaşılmaktadır.⁷⁰

b. Abdülahad Davud ve I. İznik Konsili'nde İnciller'in Tespiti

Son dönem İslâm kaynakları arasında İnciller'in I. İznik Konsili'nde tespit edildiğine dair meseleyi en geniş şekliyle ele alarak gündeme getiren kişi, şüphesiz Abdülahad Davud'dur (ö.1930). Abdülahad Davud'un *İncil ve Salib* (İstanbul, 1913)⁷¹ adlı eserinde zikrettiği bu konu, daha sonraları Hıristiyanlığa dair kaleme alınan eserlerde önemli bir referans olarak tekrarlanmıştır. Abdülahad Davud, söz konusu eserinde I. İznik Konsili'ne ilişkin şunları söylemektedir:

'Umumi Kilise 325 Sene Kitapsız Kalmıştır:

Sekiz muharrir tarafından vücuda getirilmiş olan şu yirmiyedi eserin, hey'et-i mecmuası itibariyle, ancak dördüncü asr-ı miladide 'Nikiya Meclis-i Umumi'nin [İznik Genel Konsili] hüküm ve tasdiki üzere resmen 'kütüb-i mukaddese' sınıfına idhal edildiğinden dolayı, tarih-i mezkurdan evvel, şu eserlerin hiç birisi bütün kilise ve âlem-i İseviyyece makbul ve musaddak değil idi. Kürre-i arzın aksâm-ı muhtelifesinde mevcut cemaât-i İseviyye'nin her birisi birer nüsha 'İncil' ve 'risale'ye malik bulunduğu vechile, meclis-i umumiyi teşkil eden bini mütecevaz meb'ûsîn-i ruhaniye, berâ-yı tetkik ve müayene yüzlerce muhtelif İnciller ile risaleler Nikiya [İznik] şehrine getirmişlerdi. Kırk elli bu kadar muhtelif ve mütezâd İnciller'den dörtşer, ve keza, lâ yeud risalelerden yalnız yirmibir adedi intihab ve tasdik edilmişti. İsa Mesih'in uluhiyetine taraftar bulunan, ve meclis-i mezkurun ancak bir sülüsünü teşkil edip 318 kişiden ibaret olan bir hey'et-i canibinden 'Ahd-i Cedid' vücud pezir olmuştur. Binâen ala zalik, Hıristiyanlık âlemi, üçyüzyirmibeş [325] sene zarfında 'Ahd-i Cedid'den mahrum idi, yani kitapsız kalmıştı!⁷²

Bir mühtedi olan Abdülahad Davud, dile getirdiği bu iddiaları nereden aldığına dair herhangi bir bilgi vermemektedir. Ancak, Hıristiyanlık tarihini eleştirel bir gözle ele alan Batılı kaynaklar araştırıldığında, Abdülahad'ın vermiş olduğu bu bilgilerin daha önce söz konusu kaynaklar tarafından aynı şekilde dile getirildiği görülmektedir.

Eskiden Katolik bir din adamı iken ihtida eden Abdülahad Davud'dan önce İnciller'in I. İznik Konsili'nde tespit edildiğine dair -Abdülahad Davud'un da kaynağı olan- bilgiye Batılı kaynaklardan ilk kez açıkça 18. yüzyıl Fransız düşünürlerinden Voltaire'in (ö.1778) *Felsefe Sözlüğü*'nde (*Dictionnaire Philosophique*)

⁷⁰ Judit kitabının I. İznik konsilinde kanonik kitaplar listesinde dahil edildiğine dair açıklama için ayrıca bk. Paul Winter, "Book of Judith", *The Interpreter's Dictionary of the Bible*, ed. George Arthur Buttrick, New York – Nashville 1962, II, 1026.

⁷¹ Abdülahad Davud'un *İncil ve Salib* adlı eseri ile ilgili geniş malumat için bk. Mehmet Aydın, "İncil ve Salib" md., *D.İ.A.*, İstanbul 2000, XXII, 276-277.

⁷² Abdülahad Davud, *İncil ve Salib*, İstanbul, 1913, I, 15-16.

aynı konuyu üç defa tekrarladığı 'Konsiller' başlığı altında rastlanmaktadır.⁷³ XVII. yüzyılda yaşayan bir Cizvit papazı olan Philippe Labbe'in (1607-1667) konsillere dair yazdığı eserden⁷⁴ naklettiğini belirten Voltaire, döneminin batıl itikatlarını ve özellikle de Hıristiyanlık ve Kilise'yi hedef alarak yazdığı eserinde yer alan 'Konsiller' maddesinin dipnotunda şu ifadelere yer vermektedir:

'İznik kurultayı ekinde anlatıldığına göre Babalar *Eski Ahit*'le *Yeni Ahit*'te hangi kitapların şüpheli [apocryphes], hangilerinin doğru [cryphes] olduklarını belli etmekte şaşırıp kaldıklarından hepsini birbirine karıştırıp bir mihrabın üzerine koymuşlar; inkar edilecek kitaplar yere dökülmüş. Doğrusu bu güzel yöntemin bugün unutulmuş olması pek yazık olmuştur.'⁷⁵

Voltaire'in önemli bir katolik ilâhiyatçı olan Philippe Labbe'dan naklettiği bilgiler göz önüne alındığında, Abdülhad Davud'un İnciller'in I. İznik Konsili'nde tespitine dair görüşünün sadece kendine ait bir görüş olmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim, I. İznik Konsili'ne dair önceki İslâm kaynaklarında

⁷³ İlgili kısmın Türkçe tercümesi için bk. Voltaire, *Felsefe Sözlüğü*, çev. Lutfi Ay, İstanbul 1973, I,241-248. Türkçe'ye söz konusu kısım, 'Konsiller' yerine 'Ruhani Kurultaylar' şeklinde tercüme edilmiştir. Söz konusu metinlerin Fransızcaları şöyledir: 'Il est rapporté dans le supplément du concile de Nicée que les Pères étaient fort embarrassés pour savoir quels étaient les livres cryphes ou apocryphes de l'Ancien et du Nouveau Testament, les mirent tous pêle-mêle sur un autel; et les livres à rejeter tombèrent par terre. C'est dommage que cette belle recette soit perdue de nos jours.' Aynı konuya ilişkin Voltaire'in konsiller tarihçisi Philippe Labbe'dan naklen zikrettiği diğer iki paragrafın Fransızcaları ise şu şekildedir: 'Ce fut par un expédient à peu près semblable que les Pères du même concile firent la distinction des livres authentiques de l'Écriture d'avec les apocryphes: les ayant placés tous pêle-mêle sur l'autel, les apocryphes tombèrent d'eux-mêmes par terre.' (*Conciles de Labbé*, tome I, page 84.); 'Il est dit dans le supplément, appelé *appendix*, que les Pères du concile, voulant distinguer les livres canoniques des apocryphes, les mirent tous sur l'autel, et que les apocryphes tombèrent par terre d'eux-mêmes'; bk. <http://www.voltaire-integral.com/Html/18/conciles.htm> ve <http://www.tertullian.org/rpearce/nicaea.html>.

⁷⁴ Philippe Labbe'in konsillere dair yazmış olduğu meşhur eseri, *Sacrosancta Concilia ad regiam editionem exacta, cum duobus apparatus* adlı çalışmasıdır. 1644'te hazırladığı eserin basımı, ölmünden beş yıl sonra 17 cild olarak yayımlanmıştır. Labbe'a dair geniş malumat için bkz.: P. Bernard, "Philippe Labbe", *Dictionnaire de Théologie Catholique*, édit.: A. Vacant – E. Magenot, Paris 1947, c.8, s.2386-2387. İlgili dipnot şu şekildedir: '*Conciles de Labbe*, I, 84. bk. http://www.voltaire-integral.com/Html/18/conciles.htm#Note_60.

⁷⁵ Voltaire, *Felsefe Sözlüğü*, çev. Lutfi Ay, İstanbul 1973, I, 242. İlgili kısmın Fransızcası şu şekildedir: 'Il est rapporté dans le supplément du concile de Nicée que les Pères étaient fort embarrassés pour savoir quels étaient les livres cryphes ou apocryphes de l'Ancien et du Nouveau Testament, les mirent tous pêle-mêle sur un autel; et les livres à rejeter tombèrent par terre. C'est dommage que cette belle recette soit perdue de nos jours.' bk. <http://www.voltaire-integral.com/Html/18/conciles.htm>. İngilizcesi için bk. Voltaire, *Philosophical Dictionary*, çev. Theodore Besterman, London 1972, s.150. Buradaki metnin tercümesi ise şöyledir: '...konsildeki Babalar [piskoposlar], Kutsal Kitab'a ait olan sahih kitapları (cryphes) sahte kitaplardan (apocryphes) ayırmak için, kitapların tamamını sunağın üzerine koymuşlar ve sahih olmayan kitaplar kendiliğinden yere düşmüştür.'

verilen çeşitli bilgilerde olduğu gibi, bu bilginin de Hıristiyan kaynaklarda mevcut olduğu görülmektedir.

Ancak, söz konusu iddianın XVII.'in başında yaşamış bir katolik ilâhiyatçı ve konsiller tarihçisi olan Philippe Labbe'in eserinde zikredilmesini sağlayan kaynak nedir? Her ne kadar bu sorunun cevabı Philippe Labbe'in eseri incelenmeden verilemeyecek olsa da, kaynakları arasında Kitab-ı Mukaddes'in Latince tercümesi olan Vulgata'nın yazarı olan Jerome'un olabileceğini söylemek mümkündür.

Sonuç

Hıristiyanlık tarihinde önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilen 325 yılında yapılan I. İznik Konsili, hıristiyan akaidinin temel şeklini aldığı bir konsil olmuştur. Konsilin toplanma sebebi ve konsilde tartışılan konular, sadece hıristiyan kaynakların değil aynı zamanda İslâm kaynaklarının da üzerinde durduğu önemli konular olmuştur. Özellikle Hz. İsa'nın uluhiyeti meselesinin hıristiyanlarca resmen bu konsilde kabul edilmiş olması, müslümanlar ile hıristiyanlar arasındaki polemiklerde kendisine sıkça atıfta bulunulmasına neden olmuştur.

I. İznik Konsili, son dönem (19. ve 20.yy.) İslâm kaynaklarında, yukarıda zikredilen meselelerden ayrı olarak, Hıristiyan kutsal kitabının ve İnciller'in tespit edildiği konsil olarak gündeme getirilmeye başlanmıştır. Kimi araştırmacılar, bu bilgilerin kaynaklarının olmadığını belirtmişlerdir. Oysa, bu eserler incelendiğinde şöyle bir sonuca gitmek mümkün olacaktır: modern dönem İslâm kaynaklarındaki Kitab-ı Mukaddes'in İznik Konsili'nde teşkil edildiğine dair bilgilerin iki kaynağı olmuştur. Bunlardan birincisi ve en orijinal olanı, Rahmetullah el-Hindi'nin iddiasını dayandırdığı IV. yüzyılda yaşayan ve Kitab-ı Mukaddes'in Vulgata tercümesini hazırlayan Aziz Jerome'un Judit kitabının tercümesine yazdığı önsöz; ikincisi ise, Abdulahad Davud'un da istifade ettiği bir katolik din adamı ve konsiller tarihçisi Philippe Labbe aracılığıyla Voltaire'in *Felsefe Sözlüğü*'dür.

Böylece, İslâm kaynaklarındaki 'İnciller'in I. İznik Konsili ile irtibatlı olarak ele alınmasını' herhangi bir kaynak araştırmasına gitmeden eleştirmenin, en az kaynak göstermedikleri için eleştirilen söz konusu eserler kadar eksik bir açıklama niteliği taşıdığını söylemek mümkündür.⁷⁶

⁷⁶ Söz konusu eleştiriler için bk. Mustafa Sinanoğlu, "Hıristiyan ve İslâm Kaynaklarında Tartışmalı Bir Dini Toplantı: İznik Konsili", *İ.A.D.*, İstanbul 2001, s.2-3, dipnot: 2; Alparslan Yaldız, "Konsillerin Hıristiyanlık Tarihindeki Yeri ve İznik Konsili", *U.Ü.İ.F. Dergisi*, Bursa 2003, XII, sayı:2, s.286-288.